

P R A X I S

Овај пројекат финансира
Европска унија

#EY
ЗА ТЕБЕ

Podrška razvoju participacije dece

*- praktikum za rad sa decom
ranog školskog uzrasta*

Praktikum je pripremila NVO Praxis u okviru projekta „Sutra počinje danas“, koji NVO Praxis sprovodi u partnerstvu sa Udruženjem muzičke umetnosti - Music Art Project, koji finansira Evropska unija u okviru programa „Podrška civilnom društvu 2018“, grant šema za Republiku Srbiju. Za sadržinu publikacije odgovorna je isključivo NVO Praxis i ona nipošto ne izražava zvanične stavove Evropske unije.

Cilj projekta je da se poboljša aktivno učešće građana, posebno dece i mladih, u izradi i kreiranju politika i da se unapredi stanje u pogledu poštovanja principa javne uprave koji se odnose na odgovornost i transparentnost u radu, naročito na nivou lokalnih samouprava. Ideja je da se jačanjem kapaciteta lokalnih organizacija civilnog društva da aktivno učestvuju u reformskim procesima koji se odnose na primenu principa dobrog upravljanja, posebno transparentnosti i odgovornosti, promocijom i zaštitom ljudskih prava, posebno prava deteta, i jačanjem saradnje svih važnih aktera, uključujući lokalne samouprave, civilni sektor i medije, unapredi stanje u pogledu primene principa dobrog upravljanja. U isto vreme, cilj projekta je doprinos socijalnoj uključenosti marginalizovane dece kroz inovativne aktivnosti, eliminacija predrasuda i diskriminacije u ranom uzrastu i kreiranje okruženja koje je otvoreno i koje neguje različitost, a koje u isto vreme osnažuje decu i mlade da se uključe u razvoj politika koje ih se tiču i koje imaju uticaj na njihov život.

Naslov izdanja: Podrška razvoju
participacije dece - praktikum za rad
sa decom ranog školskog uzrasta

Izdavač: NVO Praxis, Beograd
www.praxis.org.rs

Za izdavača: Marijana Luković

Autor: Ljiljana Lazarević

Lektura: Milena Jakovljević

Dizajn: agencija Design Farma

Štampa: štamparija Original

Praxis je domaća, nevladina i neprofitna organizacija, osnovana 2004. godine u Beogradu, koja se bavi zaštitom ljudskih prava, pružanjem pravne zaštite i javnim zagovaranjem za uklanjanje sistemskih prepreka u pristupu pravima. Praxis deluje u oblasti statusnih i socioekonomskih prava, antidiskriminacije, rodne ravnopravnosti, migracija, prava deteta i reforme javne uprave. Pored besplatne pravne pomoći, Praxis svoje ciljeve i zadatke ostvaruje kroz monitoring javnih politika, istraživanja, analize i javno zagovaranje za sistemski rešenja i uklanjanje prepreka u pristupu pravima, kroz podizanje svesti o problemima integracije marginalizovanih i socijalno isključenih zajednica, edukaciju, objavljivanje publikacija i stručnu podršku reformama, kao i kroz umrežavanje i saradnju.

SADRŽAJ

Uvod.....	1
ŠTA JE PARTICIPACIJA DECE I ZAŠTO JE VAŽNA?.....	2
Nivoi participacije dece.....	2
PARTICIPACIJA DECE U MEĐUNARODNOM I DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU.....	3
Međunarodno zakonodavstvo i politike.....	3
Domaće zakonodavstvo i politike.....	6
DECA KAO AKTIVNI UČESNICI – ŠTA KAŽE PRAKSA?.....	8
Primeri dobre prakse participacije dece i mladih.....	8
PREDLOZI PRIMENE PARTICIPACIJE U RADU SA DECOM.....	11
Primeri radionica za uvođenje učenika mlađih razreda osnovne škole u participaciju i aktivizam.....	11
UVODNE RADIONICE	11
1. „OTISAK PRSTA” - RADIONICA O IDENTITETU.....	11
2. „VRŠNJACI I JA” - RADIONICA O SLIČNOSTIMA I RAZLIČITOSTIMA.....	12
3. „ŠTA SVE MOŽEMO ZAJEDNO” - RADIONICA O PREPOZNAVANJU KAPACITETA GRUPE KROZ POJEDINAČNE SNAGE, KAO I RAZVOJ EMPATIJE.....	13
4. „MI” SMO „ONI”.....	14
REALIZACIJA IDEJE	16
1. IZBOR IDEJE - POSTAVLJANJE CILJA.....	17
2. PRIPREMA ZA AKCIJU/PLAN AKTIVNOSTI.....	19
3. PRIKUPLJANJE INFORMACIJA I PODNOŠENJE IZVEŠTAJA.....	22
4. AKCIJA.....	23
5. „KOLIKO NAM NOVCA TREBA” - IZRADA FINANSIJSKOG PLANA.....	24
6. „VIDITE NAS” - PREZENTACIJA I PROMOCIJA IDEJE/AKTIVNOSTI.....	25
7. „NA KRAJU SVEGA” - EVALUACIJA.....	26

Svi pojmovi koji su u tekstu upotrebljeni u muškom gramatičkom rodu obuhvataju muški i ženski rod lica na koja se odnose.

CIP - Katalogizacija u publikaciji
Narodna biblioteka Srbije, Beograd

316.66:352-053.2(497.11)(035)
37.035/.036-057.874(497.11)(035)

LAZAREVIĆ, Ljiljana, 1978-

Podrška razvoju participacije dece : praktikum za rad sa decom ranog školskog uzrasta / [autor Ljiljana Lazarević].
- Beograd : Praxis, 2021 (Beograd : Original). - 26 str. : tabele ; 24 cm

Tiraž 300. - Napomene i bibliografske reference uz tekst.

ISBN 978-86-87549-28-9

а) Цивилно друштво -- Партиципација -- Деца -- Србија -- Приручници б) Активизам -- Школска деца -- Србија -- Приручници

COBISS.SR-ID 53292809

I. Uvod

Ovaj praktikum namenjen je učiteljima i učiteljicama svih osnovnih škola u Srbiji i ima za cilj da doprinese uključivanju dece u procese kreiranja politika i osnaži ih da aktivno učestvuju u stvaranju društvenog okruženja u lokalnim sredinama u kojima žive.

Praktikum je nastao u okviru projekta „Sutra počinje danas” (Tomorrow Starts Today), koji nevladina organizacija Praxis sprovodi u partnerstvu sa organizacijom Music Art Project, uz finansijsku podršku Evropske unije u okviru Programa „Podrška civilnom društvu 2018”, grant šema za Srbiju.

Pored kratkog pregleda principa participacije u međunarodnom i domaćem zakonodavstvu, praktikum daje prikaz iskustava drugih zemalja na polju dečjeg aktivizma i njihove uključenosti u kreiranje i donošenje odluka i lokalnih politika. Praktikum nudi praktične savete učiteljima za uključivanje osnovnih elemenata participacije u školski plan i program i međupredmetne kompetencije, u cilju razvijanja znanja i veština učenika u ovoj oblasti od najranijeg školskog uzrasta. Takođe, praktikum sadrži i smernice koje kroz korake u vidu radionica treba da olakšaju praktičnu primenu i vođenje kroz projektnu aktivnost. Praktikum je pogodan i za realizovanje ovih aktivnosti u starijim razredima osnovnoškolskog uzrasta.

ŠTA JE PARTICIPACIJA DECE I ZAŠTO JE VAŽNA?

Participacija je stvar stava, a ne zakona.

Izjava deteta koje je učestvovalo u istraživanju: Child and Youth Participation in Finland, A Council of Europe Policy Review, 2011.

Participacija dece predstavlja jedan od četiri osnovna principa na kojima se temelji **Konvencija UN o pravima deteta**¹ (u daljem tekstu: KPD), a član 12 KPD predviđa da svako dete, u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima, ima pravo da slobodno izražava svoje mišljenje o svim pitanjima koja ga se tiču. Pravo na participaciju treba posmatrati kao deo šireg korpusa građanskih prava navedenih u KPD, kao što su pravo na slobodu izražavanja, udruživanja i mirnog okupljanja. Stoga, participacija predstavlja preduslov za puno ostvarenje ostalih prava deteta garantovanih KPD. Zahvaljujući tome, dete se ne posmatra kao objekat, već kao punopravan učesnik procesa stvaranja društvenog okruženja u kom se razvija u svim onim aspektima koji ga se tiču. Participativnost donosi dvosmernu dobit. Uvažavanjem mišljenja deteta, odrasli sagledavaju svet njihovim očima i stižu bolji uvid u probleme sa kojima se deca suočavaju. Omogućavajući deci da učestvuju u kreiranju politika i da aktivno učestvuju u procesu donošenja odluka pri kreiranju društvenog okruženja u lokalnoj zajednici, odrasli dobijaju priliku da donesu odluke koje su u najboljem interesu deteta. S druge strane, participacija dece doprinosi ličnom razvoju deteta.² Dete razvija prosocijalno ponašanje i niz kompetencija koje su važne za život u demokratskom društvu, uči da jasno izražava svoje i sluša mišljenje drugog, uči da funkcioniše u grupi, da deluje u duhu poštovanja i saradnje, uči da se dogovara i da pregovara sa drugima, da pronalazi konstruktivna rešenja problema, da kritički misli, da bude samostalno i odgovorno.³

Integrisanje principa participacije dece u obrazovni sistem doprinelo bi tome da se deca više ne posmatraju kao pasivni primaoci informacija.

Nivoi participacije dece

U literaturi se javljaju tri nivoa participacije dece, i to onako kako ih je definisao Lensadun 2010. godine⁴:

1. konsultativna participacija - odrasli pitaju decu za mišljenje i prepoznaju da deca poseduju stručnost i perspektivu koja je neophodna u procesu donošenja odluka (npr.

1) Pored participacije dece, koja je definisana članom 12, preostala tri osnovna principa Konvencije UN o pravima deteta su nediskriminacija (član 2), najbolji interes deteta (član 3) i pravo na život, opstanak i razvoj (član 6).

2) „Participacija dece i mladih u Srbiji”, Društvo za razvoj dece i mladih „Otvoreni klub”, <https://www.unicef.org/serbia/media/6111/file/Participacija%20dece%20i%20mladih%20u%20Srbiji.pdf>

3) Vest „Predlog za usvajanje Pravilnika o participaciji i informisanju učenika u obrazovno-vaspitnom sistemu”, objavljena na sajtu Beogradske otvorene škole u okviru projekta „Civilno društvo za unapređenje pristupanja Srbije Evropskoj uniji”, <https://transformator.bos.rs/vesti/1033/predlog-za-usvajanje-pravilnika-o-participaciji-i-informisanju-ucenika-u-obrazovno-vaspitnom-sistemu.html>

4) Respect, Involve, Accept – Child participation in the Republic of Croatia – situation analysis”, <https://www.unicef.org/croatia/media/1721/file/Respect,%20Involve,%20Accept%20.pdf>

participacija dece u istraživanju, u planiranju intervencije, u kreiranju politika, kao svedoci u krivičnim postupcima i slično).

2. kooperativna participacija - pruža mogućnost aktivnog angažovanja u ranim fazama sprovođenja određene aktivnosti. Deca mogu biti uključena u razvoj ili planiranje projekta, istraživanja, konsultacije sa vršnjacima, mogu biti predstavnici u organima javne uprave, itd. Na ovom nivou deca imaju priliku da zajedno sa odraslima donose odluke, kao i mogućnost da utiču na tok i ishod određene aktivnosti.

3. participacija pod vođstvom dece - odvija se kada se deci obezbedi okruženje i mogućnost da identifikuju pitanja koja ih brinu, pokrenu akciju i predstave sebe. Deca mogu pojedinačno pokrenuti akciju (npr. izbor škole), ili kao grupa (kreiranje politika, podizanje svesti javnosti). Uloga odraslih je da budu facilitatori koji će omogućiti deci da postignu svoje ciljeve i pružati informacije, savete i podršku.

Lensdaun smatra da su sva tri oblika prihvatljiva u različitim kontekstima i da inicijative koje počnu kao konsultativne mogu da prerastu u inicijative kojima upravljaju deca.

PARTICIPACIJA DECE U MEĐUNARODNOM I DOMAĆEM ZAKONODAVSTVU

Strane ugovornice će obezbediti detetu koje je sposobno da formira sopstveno mišljenje pravo slobodnog izražavanja tog mišljenja o svim pitanjima koja se tiču deteta, s tim što se mišljenju deteta posvećuje dužna pažnja u skladu sa godinama života i zrelošću deteta.

(Stav 1, član 12 Konvencije UN o pravima deteta)

Međunarodno zakonodavstvo i politike

Pravo deteta na participaciju se prvi put pominje u **Konvenciji UN o pravima deteta**, u članu 12, kao pravo deteta da, u skladu sa svojim razvojnim mogućnostima, slobodno izrazi svoje mišljenje, i pravo da se ono uzme u obzir u svim stvarima i postupcima koji ga se tiču. KPD je usvojena 20. novembra 1989. godine na 44. zasedanju Generalne

skupštine Ujedinjenih nacija u Njujorku i predstavlja međunarodni dokument u oblasti ljudskih prava koji utvrđuje građanska, politička, ekonomska, socijalna i kulturna prava svakog deteta. KPD je do sada ratifikovalo ukupno 196 država sveta (sve članice UN osim Sjedinjenih Američkih Država). Republika Srbija je ratifikovala KPD 18. decembra 1990. godine usvajanjem [Zakona o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta](#)⁵. Komitet za prava deteta nadzire primenu KPD u svim zemljama članicama koje su u obavezi da Komitetu podnose redovne izveštaje o primeni KPD, koje Komitet pregleda i upućuje svoja zapažanja i preporuke državi potpisnici u obliku „zaključnih zapažanja”.

Participacija dece predstavlja ključni aspekt održivog razvoja i dobre uprave. U [Ciljevima održivog razvoja](#)⁶, koje su definisale UN, participacija dece predstavlja preduslov za ostvarivanje većine ciljeva, ali je i sastavni deo ciljeva 4, 5 i 16. Cilj 4 se odnosi na postizanje inkluzivnog i kvalitetnog obrazovanja za svako dete. Cilj 5 se odnosi na postizanje pune i efikasne participacije žena i devojčica u procesu donošenja odluka na svim nivoima, dok se u Cilju 16 upravo naglašava da je potrebno „osigurati odgovorno, inkluzivno, participativno i reprezentativno odlučivanje na svim nivoima”⁷. Iz perspektive prava, postoje jaki argumenti za učešće dece u upravljanju njihovim gradovima, mestima i selima. Iako je učešće deteta samo po sebi pravo, ono takođe dovodi do ostvarivanja drugih prava⁸.

U članu 24 [Povelje o osnovnim pravima Evropske unije](#)⁹, navodi se da deca mogu slobodno da izražavaju svoje mišljenje i da će takvo mišljenje biti uzeto u obzir u stvarima koje ih se tiču, u skladu sa njihovim uzrastom i zrelošću.

Evropska komisija promoviše i štiti pravo deteta da bude saslušano prema zakonima i politikama svoje države. Smatra da su deca nosioci promena i želi da ih podrži u tome¹⁰. U tom smislu konsultuje i uključuje decu u izradu dokumenata koja ih se tiču, pa su tako deca konsultovana i u izradi [Strategije EU o pravima deteta](#)¹¹.

[Strategija za mlade Evropske unije 2019-2027](#)¹² prepoznaje participaciju mladih kao veoma važnu alatku u ostvarivanju prava deteta, pa je tako svrstava u svojih 11 ciljeva koji predstavljaju viziju mladih u Evropskoj uniji. Strategija ima za cilj značajno građansko, ekonomsko, društveno, kulturno i političko učešće mladih ljudi, pa u tom smislu poziva

5) Zakon o ratifikaciji Konvencije Ujedinjenih nacija o pravima deteta, „Sl. list SFRJ – Međunarodni ugovori”, br. 15/90 i „Sl. list SRJ – Međunarodni ugovori”, br. 4/96 i 2/97, http://zadecu.org/wpcontent/uploads/2019/05/zakon_o_ratifikaciji_konvencije_o_pravima_deteta.pdf

6) Ciljevi održivog razvoja, dostupno na: <https://www.rs.undp.org/content/serbia/sr/home/sustainable-development-goals.html>

7) Rezolucija Generalne skupštine Ujedinjenih nacija usvojena 25. septembra 2015. godine, dostupno na: https://www.un.org/en/development/desa/population/migration/generalassembly/docs/globalcompact/A_RES_70_1_E.pdf

8) Ibid.

9) Povelja Evropske unije o osnovnim pravima, dostupno na linku:

http://ravnopravnost.gov.rs/wpcontent/uploads/2012/11/images_files_Povelja%20Evropske%20unije%20o%20osnovnim%20pravima.pdf

10) Zvanični sajt Evropske unije:

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/child-participation-political-and-democratic-life_en

11) EU Strategy on the Rights of the Child, 2021,

https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/rights-child/eu-strategy-rights-child-and-european-child-guarantee_en#the-eu-strategy-on-the-rights-of-the-child

12) Strategija za mlade Evropske unije za 2019-2027, dostupna na srpskom jeziku:

<https://www.mos.gov.rs/storage/2021/02/o-strategiji-evropske-unije-za-mlade-za-period-2019-2027-1.pdf>

Evropsku komisiju i države članice da, između ostalog, podstaknu i promovišu inkluzivno demokratsko učešće svih mladih ljudi u društvu i demokratskim procesima; da aktivno uključe mlade ljude i omladinske organizacije u politike koje utiču na živote mladih na svim nivoima; da podrže i kreiraju mogućnosti da mladi uče o participaciji, da se poveća zainteresovanost za participativne aktivnosti i da se mladi pripreme za participaciju.

Savet ministara Saveta Evrope usvojio je **Preporuku o participaciji dece i mladih uzrasta do 18 godina**¹³. Uzimajući u obzir da je član 12 kao opšti princip KPD povezan sa svim drugim članovima KPD, a posebno sa čl. 2 (pravo na nediskriminaciju), čl. 3 (najbolji interes deteta), čl. 5 (razvojne mogućnosti), čl. 6 (pravo na život, opstanak i razvoj), čl. 13 (pravo na slobodu izražavanja), čl. 15 (pravo na slobodu udruživanja) i čl. 17 (pravo na informacije), Savet ministara Saveta Evrope ovom preporukom poziva vlade država članica da obezbede deci i mladima mogućnost da ostvare svoje pravo na to da se njihov glas čuje i uzme u obzir, u skladu sa njihovim godinama i stepenom zrelosti, kao i da učestvuju u donošenju odluka u svim pitanjima koja ih se tiču; da podstiču razmenu znanja i dobre prakse o primeni ove preporuke na lokalnom, regionalnom, nacionalnom i evropskom nivou i sa civilnim društvom.

Strategija Saveta Evrope o pravima deteta 2016-2021.¹⁴ prepoznaje participaciju dece kao jednu od pet prioritarnih oblasti za garantovanje prava deteta. Za potrebe ovog praktikuma, važno je naglasiti da se u Strategiji ističe da će Savet Evrope stvoriti veće mogućnosti za participaciju dece u školskom okruženju i demokratskom upravljanju školama tako što će pružiti podršku za razvoj obrazovanja o građanstvu i ljudskim pravima u svojim državama članicama, a u okviru primene Povelje o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanje o ljudskim pravima¹⁵.

Evropska mreža **Eurochild**, koja okuplja organizacije i pojedince koji širom Evrope rade na poboljšanju kvaliteta života dece i mladih, izradila je 2021. godine **Strategiju o participaciji dece**¹⁶ koja predstavlja unapređenu verziju prvobitne strategije iz 2017. godine. Ova mreža smatra da su deca stručnjaci za sopstveni život i da je važno da učestvuju u donošenju odluka o stvarima koje utiču na njihovu budućnost, a da samo učešće unapređuje kvalitet donošenja odluka i doprinosi holističkom razvoju dece, i da ujedno predstavlja temelj zdrave demokratije i odgovornog građanstva.

13) Preporuka CM/REC (2012)2 Saveta ministara državama članicama o participaciji dece i mladih uzrasta do 18 godina, dostupno na engleskom: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cb0ca

14) Strategija Saveta Evrope o pravima deteta 2016-2021, dostupno na: [http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Strategija%20Saveta%20Evrope%20o%20pravima%20deteta%20\(2016%20-%202021\).pdf](http://arhiva.mup.gov.rs/cms_cir/decaipolicija.nsf/Strategija%20Saveta%20Evrope%20o%20pravima%20deteta%20(2016%20-%202021).pdf)

15) Preporuka CM/Rec (2010)7 Saveta ministara državama članicama o Povelji Saveta Evrope o obrazovanju za demokratsko građanstvo i obrazovanju za ljudska prava: https://search.coe.int/cm/Pages/result_details.aspx?ObjectId=09000016805cf01f

16) Eurochild Child Participation Strategy Children's Priorities are our Priorities, updated 2021, dostupno na: https://www.eurochild.org/uploads/2021/06/Updated_Eurochild-Child-Participation-Strategy-1.pdf

Domaće zakonodavstvo i politike

Republiku Srbiju i dalje karakteriše nepostojanje sveobuhvatnog zakona koji se odnosi na zaštitu prava deteta. Postojanje jednog ovakvog sveobuhvatnog zakona doprinelo bi usaglašavanju celokupnog pravnog sistema u oblasti prava deteta, usklađivanju zakonskih rešenja ovog zakona sa drugim zakonima, kao i boljoj koordinaciji svih ključnih sektora. Ono što takođe nedostaje jeste donošenje novog Nacionalnog plana akcije za decu, jer je prethodni istekao 2015. godine¹⁷, posebno ako imamo u vidu da je bio izrađen tako da u potpunosti poštuje četiri osnovna principa KPD, među kojima je i pravo dece na participaciju.

Ustav Republike Srbije, izuzev odredbi kojima se jemči pravo na slobodu mišljenja i izražavanja, ne pominje pravo na participaciju ni prilikom uspostavljanja garancija u cilju zaštite prava deteta.

Porodični zakon Republike Srbije¹⁸ sadrži mnogobrojne odredbe koje obezbeđuju participativnost dece. Član 65 koji nosi naziv *Mišljenje deteta* sadrži opštu garanciju uvažavanja mišljenja deteta i, pored ostalog, predviđa: „Mišljenju deteta mora se posvetiti dužna pažnja u svim pitanjima koja ga se tiču i u svim postupcima u kojima se odlučuje o njegovim pravima, a u skladu sa godinama i zrelošću deteta.” Isto tako, član 49 predviđa da se sa priznanjem očinstva mora saglasiti dete koje je navršilo 16 godina, dok sa navršениh 15 godina života, dete može odlučiti sa kojim će roditeljem živeti, ali i odlučiti o održavanju ličnih odnosa sa roditeljem sa kojim ne živi (član 61, stav 4) ukoliko su ispunjeni i ostali zakonom predviđeni uslovi, itd.

U **Nacionalnoj strategiji za mlade 2015-2025**.¹⁹ navodi se da aktivno učešće mladih, odnosno participacija, *podrazumeva prava, sredstva, prostor i mogućnost, a po potrebi i podršku, da se učestvuje u donošenju odluka i aktivnostima koje doprinose izgradnji boljeg društva*. Kao jedan od principa na kojima Strategija počiva, navodi se aktivno učešće mladih i saradnja, a pod tim se misli da je neophodno obezbediti podsticajno okruženje i pružiti aktivnu podršku u realizaciji omladinskih aktivnosti mladih. Takođe se navodi da se podržava i podstiče sloboda udruživanja, saradnja sa vršnjacima i međugeneracijska saradnja, na lokalnom, nacionalnom i međunarodnom nivou.

---

17) Nacionalni plan akcije za decu 2004-2015:
<http://www.savetzapravadeteta.gov.rs/doc/dokumenta/Nacionalni-plan-akcije-za-decu-2004.-2015.god.pdf>

18) Porodični zakon Republike Srbije („Sl. glasnik RS”, br. 18/2005, 72/2011 - dr. zakon i 6/2015)

19) Nacionalna strategija za mlade 2015-2025 („Sl. glasnik RS”, br. 22/2015),
<http://www.pravno-informacioni-sistem.rs/SlGlasnikPortal/eli/rep/sgrs/vlada/strategija/2015/22/1/reg>

Nakon razmatranja Drugog i Trećeg periodičnog izveštaja o primeni Konvencije o pravima deteta u Republici Srbiji, **Komiteta za prava deteta** je usvojio Zaključna razmatranja u februaru 2017. godine. Kao jednu od preporuka u vezi sa članom 12 KPD i Opštim komentarom br. 12 (2009), koji se odnosi na pravo deteta da se sasluša njegovo mišljenje, Komitet predlaže i podstiče državu potpisnicu da osigura da se stavovima dece posveti dužna pažnja, u porodici, u školama, u sudovima i u svim relevantnim administrativnim i drugim postupcima koji ih se tiču, kroz, između ostalog, usvajanje odgovarajućih zakona, obuku stručnjaka, uspostavljanje specifičnih aktivnosti u školama i opšte podizanje svesti. Komitet takođe podstiče državu potpisnicu da saraduje sa relevantnim akterima u širenju informacija o Konvenciji i da ojača stvaranje konstruktivnog prostora kroz koji deca mogu da utiču na javnu politiku (paragraf 29)²⁰. Koalicija za monitoring prava deteta u Republici Srbiji, koju čini pet organizacija civilnog društva specijalizovanih za praćenje i izveštavanje u različitim oblastima ostvarivanja ljudskih prava (Centar za prava deteta, Užički centar za prava deteta, Beogradski centar za ljudska prava, ASTRA — Akcija protiv trgovine ljudima i Centar za socijalnu politiku) prati proces ostvarivanja preporuka Komiteta za prava deteta i smatra da izostanak uspostavljanja principa participacije u zakonskim rešenjima dovodi do izostanka primene principa participacije u praksi. Koalicija je objavila izveštaj „Preporuke Komiteta za prava deteta – Na pola puta – šta je do sada urađeno i šta nam predstoji”²¹ u kojem se, između ostalog, navodi da prema istraživanju Užičkog centra za prava deteta više od polovine nastavnika (60%) ne razume da princip participacije u kontekstu primene odredaba KPD podrazumeva da se tumačenje i ostvarivanje drugih prava mora zasnivati na ovom principu, a samo mali broj njih poznaje nivo participacije (19%). Samo 23% nastavnika je upoznato sa sadržajem prava na udruživanje i slobodno okupljanje dece. Kada je reč o građanskim/političkim pravima i participaciji, polovina nastavnika i učitelja smatra da je konsultativni proces sa decom važan, ali da dečje mišljenje ne može imati istu težinu kao mišljenje odraslog (43% nastavnika se slaže, dok je 25% njih neodlučno), budući da dete nije dovoljno kompetentno (37% nastavnika se slaže, dok je 32% njih neodlučno). U izveštaju se takođe navodi i to da većina nastavnika ne prepoznaje situacije u kojima se krši pravo deteta na slobodno izražavanje mišljenja (71%).

Za potrebe ovog praktikuma važno je napomenuti i to da **Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja**²² nije posvetio poseban član kojim bi uspostavio princip participacije kao načelo postupanja u svim situacijama koje se tiču dece u obrazovnom sistemu.

---

20) Izveštaj Koalicije za monitoring prava deteta, dostupno na: <http://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Preporuke-Komiteta-za-prava-deteta-Na-pola-puta-%C5%A0ta-je-do-sada-ura%C4%91eno-i-%C5%A1ta-nam-predstoji.pdf>

21) Preporuke Komiteta za prava deteta – Na pola puta – šta je do sada urađeno i šta nam predstoji, 2019. Dostupno na: <https://cpd.org.rs/wp-content/uploads/2019/11/Preporuke-Komiteta-za-prava-deteta-Na-pola-puta-%C5%A0ta-je-do-sada-ura%C4%91eno-i-%C5%A1ta-nam-predstoji.pdf>

22) Zakon o osnovama sistema obrazovanja i vaspitanja („Sl. glasnik RS”, br. 88/2017, 27/2018 - dr. zakon, 10/2019, 27/2018 - dr. zakon i 6/2020)

DECA KAO AKTIVNI UČESNICI – ŠTA KAŽE PRAKSA?

Da bi odrasli mogli uspešno da predstavljaju decu i zastupaju njihove interese, potrebno je da čuju njihovo mišljenje, kao i da otkriju kako deca doživljavaju svoje probleme, ali što je još važnije, kako vide moguća rešenja problema. Trenutna situacija u Srbiji nije ohrabrujuća, jer su deca u veoma maloj meri uključena u procese donošenja važnih odluka i kreiranja javnih politika. Ne postoje jasni mehanizmi uključivanja dece.

U redovnom **Godišnjem izveštaju Poverenika za zaštitu ravnopravnosti za 2020. godinu**²³, Poverenik je jedinicama lokalnih samouprava uputio preporuku koja se odnosila na veću participaciju mladih u kreiranju politika u radu jedinica lokalne samouprave.

Mreža organizacija za decu Srbije sprovela je istraživanje „**Participacija dece i mladih u Srbiji**”²⁴, koje je za cilj imalo sagledavanje stepena i načina uključenosti dece u proces donošenja odluka u lokalnim samoupravama, kao raspoloživih mehanizama uključivanja. Nalazi istraživanja koje je obuhvatilo 20 opština i 2045 ispitanika, uglavnom učenika srednjih škola, pokazali su da su, prema proceni dece i mladih, predstavnici opština najmanje zainteresovani da saznaju njihovo mišljenje, i da su najzastupljenije forme lažne participacije: manipulacija decom i mladima, korišćenje dece i mladih kao dekoracije i stvaranja iluzije o njihovom učešću. Većina ispitanika (78,8%) tvrdi da nikada nisu prisustvovali sastanku sa predstavnicima opštine; a čak 85,6% nikad nije bilo uključeno u ravnopravno donošenje odluka sa predstavnicima vlasti; oko dve trećine (67,8%) nije prisustvovalo konsultacijama sa donosiocima odluka, a više od polovine (53,1%) nikada nije prisustvovalo sastanku sa predstavnicima škole.

Primeri dobre prakse participacije dece i mladih

Vratite nam igralište!²⁵

Kada su se na dečjem igralištu „Građevina” u banjalučkom naselju Centar jednog dana pojavili bageri sa namerom da ga ruše, deca su istog trenutka izrazila svoje nezadovoljstvo mirnim protestima. Ostala su na svom igralištu ceo dan i glasno uzvikivala da ne daju igralište. Okupili su se i sledećeg dana, a nakon nekoliko dana su im se pridružili i stariji stanari okolnih zgrada. Potom su usledili razgovori sa predstavnicima

23) Izveštaj je dostupan na sledećem linku:
<http://ravnopravnost.gov.rs/wp-content/uploads/2021/04/Poverenik-za-zastitu-ravnopravnosti-Godisnji-izvestaj-za-2020.pdf>

24) Participacija dece i mladih u Srbiji, MODS, 2012,
<https://www.unicef.org/serbia/media/6111/file/Participacija%20dece%20i%20mladih%20u%20Srbiji.pdf>

25) Građevina – misija kompletirana, Buka, 2011. Dostupno na: <https://www.6yka.com/novosti/gradevina-misija-kompletirana>

gradske vlasti, a medijska pokrivenost celog događaja dodatno je doprinela uspešnom ishodu situacije.

Projektovanje i izgradnja

Finska mreža „**Aladinova lampa**” (Aladdin’s Lamp) koja okuplja 11 regionalnih umetničkih centara za decu i mlade, a koju je osnovalo Ministarstvo prosvete i kulture, jedan je od primera dobre prakse. Naime, kulturni centri u okviru ove mreže razvijaju inovativne metode koje u fokusu imaju potrebe deteta i slobodu izražavanja mišljenja i stavova deteta. U jednom od centara primenjena je metoda „Okrenuti prema zidovima” (Against walls) u kojoj deca učestvuju u procesima projektovanja i izgradnje objekata u svojoj okolini. Metoda je korišćena u radu sa decom školskog uzrasta. Sastoji se iz četiri faze tokom kojih se deca upoznaju sa procesima projektovanja i izgradnje na primerima stvarnih projekata. Na početku se deca upoznaju sa lokacijom, i to na način koji je primeren njihovom uzrastu, na primer, kroz igru ili fotografisanje. Nakon toga, a na osnovu rezultata svog istraživačkog rada, deca grade modele zasnovane na svojim idejama. Modeli se potom izlažu na izložbi i na taj način rezultati projekta postaju vidljivi i u zajednici.²⁶

Upis dece u matične knjige

Jedna od partnerskih organizacija organizacije Save the Children u Jemenu uključila je decu iz zajednice u niz sesija posvećenih podizanju svesti o važnosti upisa dece u matične evidencije. Podeljena u grupe, deca su uz podršku odraslih sproveda ankete u naseljima u kojima žive, i to u svojim razredima i u okviru svojih porodica, kako bi se utvrdilo koliko dece nije upisano u matične knjige rođenih. Nedelju dana nakon toga, deca su se susrela sa predstavnikom organizacije i zajedno su ustanovili da više od polovine dece u njihovom kraju nema izvode iz matične knjige rođenih. U razgovoru sa decom, predstavljeni su rezultati, a potom se razgovaralo o mogućim rešenjima. Neke od aktivnosti koje su deca sproveda tokom ovog projekta su sledeće:

- jedna grupa dece je u razgovoru sa drugom decom tokom jutarnjih okupljanja u školi vršila promociju važnosti upisa dece u matične evidencije;
- druga grupa dece je u školi i na ulici drugoj deci i roditeljima delila plakate i nalepnice o važnosti upisa dece u matične evidencije;
- treća grupa je u okviru medijske kampanje autom obilazila naselje i preko mikrofona slala

---

26) „Child and youth participation in Finland, A Council of Europe policy review” dostupno na: <https://rm.coe.int/168046c47e>

poruke o važnosti upisa u matične evidencije;

- četvrta grupa je koristila metod igre uloga i pesme i na taj način promovisala važnost upisa činjenice rođenja u matične evidencije.²⁷

Učionica kakvu želim

Projekat su realizovali Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja, Republički sekretarijat za javne politike Vlade Republike Srbije, a uz podršku GIZ-a, Radio-televizije Srbije, privatnog sektora (društveno odgovorne kompanije) i postojeće platforme za doniranje - Donacije.rs. Realizaciju pilot-projekta pratilo je Ministarstvo prosvete, nauke i tehnološkog razvoja i predstavnik Školske uprave Beograd. Projekat je obuhvatio deset škola na teritoriji Beograda. Cilj projekta bio je da se omogući učenicima mlađeg školskog uzrasta da steknu osnovna znanja o preduzetništvu, kroz osmišljavanje i realizaciju projekta opremanja svoje učionice. U radu na tom zadatku, deca je trebalo da osmisle kako žele da renoviraju i opreme svoju učionicu i kako da prikupe neophodna finansijska sredstva da bi to ostvarila. Za prikupljanje sredstava koristili su kraudfanding model finansiranja, koji podrazumeva da deca u zamenu za donacije ponude neki svoj perk (nagradu), koji prethodno treba da osmisle i proizvedu. Poduhvat opremanja svoje učionice podrazumevao je poznavanje osnova preduzetništva koji je deci, uz pomoć njihovih učiteljica, omogućio da: analiziraju svoje potrebe, u skladu sa svojim mogućnostima istraže tržište kako bi saznali koliko koštaju potrebne robe i usluge, izrade mali finansijski plan, osmisle i izrade svoj proizvod, osmisle kampanju za ponudu proizvoda/perka, otpreme proizvod, itd. Jedan od alata kojim su se služili u tom procesu jeste i izrada video - materijala u kojem su predstavili svoju ideju²⁸. Ovo je jedan od retkih primera participacije dece mlađeg školskog uzrasta.

---

27) "...with children – Examples of children's participation throughout the world", Save the Children, 2009
<https://resourcecentre.savethechildren.net/document/children-examples-childrens-participation-around-world/>

28) Više informacija na sajtu: <https://ucionica.donacije.rs/ucionica/>

PREDLOZI PRIMENE PARTICIPACIJE U RADU SA DECOM

Praksa je pokazala da je veoma malo primera aktivnosti i edukacija koje su usmerene ka tome da decu i učenike mlađeg školskog uzrasta osnažuju u oblasti participativnosti i aktivizma. Pokazalo se da primeri participacije postoje u radu sa učenicima sedmog i osmog razreda osnovnih škola, ali potrebe današnjeg društva i obrazovanja zahtevaju da takvih primera bude više. U ovom praktikumu date su smernice nastavnicima razredne nastave za to kako da kroz radionice uvedu učenike mlađeg školskog uzrasta u participaciju, aktivizam, pa i u preduzetništvo, ukoliko za tim postoji potreba. Takođe, smernice iz ovog praktikuma mogu da se koriste i za potrebe rada sa učenicima starijeg osnovnoškolskog uzrasta, a, takođe, segmentno mogu da se koriste i na časovima ČOS-a, Građanskog vaspitanja ili u drugim projektnim aktivnostima. Moguće je i prilagođavati ih aktuelnim potrebama odeljenja i idejama učenika.

Primeri radionica za uvođenje učenika mlađih razreda osnovne škole u participaciju i aktivizam

UVODNE RADIONICE

Cilj ovih uvodnih radionica jeste da decu pripreme i uvedu u temu participacije kroz spoznaju termina identiteta, različitosti, pozicije svakog pojedinca u grupi i toga koliko svaki pojedinac sa svojim različitim osobinama i veštinama može da utiče na grupu i da doprinese promenama koje se tiču okruženja u kojem žive, uče i razvijaju se.

1. „OTISAK PRSTA” - RADIONICA O IDENTITETU

Cilj radionice: Pomoći učenicima da razumeju šta sve čini identitet jedne osobe (socijalni, kulturni, emocionalni aspekti, itd.)

Materijal za rad: papir A4, olovke, bojice, tempere

Tok radionice: Na početku radionice, svaki učenik dobija po jedan prazan papir i jednu temperu (boja nije bitna) i nastavnik daje instrukcije učenicima da na praznom papiru ostave otisak cele šake, tako što temperom oboje jagodicu svakog prsta i otisnu ga na papir. Zatim sledi razgovor o tome kako su ljudi nekada koristili otisak palca umesto potpisa. Nakon toga, nastavnik daje zadatak učenicima da ispod otiska svog palca napišu

svoje ime i prezime. Potom sledi razgovor o tome kako svaki čovek ima različit otisak prsta, i da je to nešto što nas čini jedinstvenim. Osim otiska palca, tj. imena i prezimena, postoje i otisci drugih prstiju, odnosno osobine koje čine identitet jedne osobe. U tom smislu, nastavnik poziva učenike da pored svakog otiska prsta dopišu neku osobinu koju prepoznaju kod sebe. Svaki prst određuje grupu osobina:

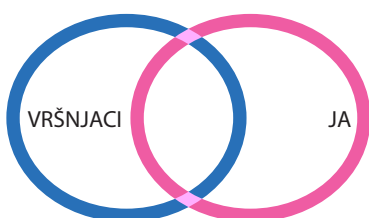
- kažiprst: karakterne osobine (pažljiv, dobar drug, vredan...);
- srednji prst: grupe pripadnosti (odeljenje, sekcija, hobi, sportski klub, muzička škola...);
- domali prst: porodica i familija (ljudi kojima su okruženi);
- mali prst: interesovanja (čitanje, muzika, planinarenje...).

Zaključak: Uprkos tome što se ljudi razlikuju, postoje osobine po kojima su svi ljudi slični. Koje su to osobine? Šta je to identitet? Zaključuje se da jedna osobina, bez obzira na to koliko je izražena, ne čini identitet neke osobe.

2. „VRŠNJACI I JA” - RADIONICA O SLIČNOSTIMA I RAZLIČITOSTIMA

Cilj radionice: Pomoći učenicima da steknu uvid u to šta su njihove sličnosti, a koje su razlike u odnosu na vršnjake. Takođe, pomoći im da sagledaju prednosti svoje različitosti i razumeju na koje načine mogu da je iskoriste kako bi doprineli svom i životu drugih ljudi.

Materijal za rad: Nastavni listić (slika: Venov dijagram)

Tok radionice: Na početku radionice, svaki učenik dobija po jedan nastavni listić na kome je nacrtan Venov dijagram. Nastavnik daje instrukcije učenicima da levi skup predstavlja osobine njegovih vršnjaka, a desni njegove osobine. Presek (srednji deo) predstavlja

zajedničke osobine, odnosno osobine koje oni dele. Prvo se popunjava srednji deo. Nastavnik ovde pomaže učenicima da pronađu što više zajedničkih osobina i interesovanja. Zatim se popunjava deo „vršnjaci”. Učenik ima zadatak da napiše osobine koje imaju njegovi vršnjaci, a on nema. Na kraju se popunjava skup „ja”, gde učenik ispisuje osobine koje on poseduje, a ne poseduju njegovi vršnjaci.

Nakon toga, učenici čitaju svoje posebnosti (skup „ja”), a nastavnik ih zapisuje na tabli. Zatim celo odeljenje učestvuje u predlozima za šta mogu da se iskoriste te posebnosti kako bi se doprinelo razvoju tog pojedinca i cele grupe.

Razgovor usmeriti tako da učenici razgovaraju o tome kako se osećaju povodom osobina po kojima se izdvajaju, koje su prednosti te posebnosti, kako se drugi ponašaju prema toj posebnosti, i kako bi oni voleli da se drugi prema njoj ponašaju.

Zaključak: Osobitost koja odlikuje svako dete treba sagledati kao prednost i potencijal koji može doprineti razvoju pojedinca i čitavog društva.

3. „ŠTA SVE MOŽEMO ZAJEDNO” - RADIONICA O PREPOZNAVANJU KAPACITETA GRUPE KROZ POJEDINAČNE SNAGE, KAO I RAZVOJ EMPATIJE

Cilj radionice: Pomoći učenicima da prepoznaju kapacitet i mogućnosti jednog odeljenja (grupe) kroz mogućnosti i veštine svakog pojedinca. Stičući uvid u snagu svakog pojedinca, učenici s vremenom razvijaju empatiju.

Materijal za rad: Nastavni listić (tabela)

Ime i prezime učenika	vredan	nema tremu od javnog nastupa	dobar istraživač/ica	dobro prezentuje	Vođa	odlično crta/slika

Tok radionice: Na početku radionice, svaki učenik dobija spisak svih učenika iz odeljenja (kolona 1), a u zaglavlju su u kolonama napisane različite osobine. Svaki učenik znakom + ili nekom drugom oznakom obeležava koje osobine prepoznaje kod kojeg učenika.

Predlog osobina: vredan, brižan, dobar istraživač/ica, dobro prezentuje rad, vođa,

odlično crta/slika, nema tremu od javnog nastupa.... Nastavnik shodno potrebama projekta/aktivnosti koji planiraju da realizuju kreira predloge osobina. Kada svi učenici popune formular, zajedno analiziraju rezultate i komentarišu i dopunjavaju. Ova radionica će biti značajna u fazi kada se bude pravio plan aktivnosti, odnosno kada se budu formirali timovi i dodeljivala zaduženja.

Napomena za nastavnike: Izuzetno je važno da nastavnik usmeri učenike tako da svaki od njih bude uključen i aktivno doprinese radu grupe, kao i da navede učenike da prepoznaju kod svakog deteta bar jednu osobinu po kojoj se ono ističe.

4. „MI” SMO „ONI”²⁹

Cilj radionice: Pomoći učenicima da identifikuju svoju sferu odgovornosti i područja rada u kojima bi mogla da se primenjuje participacija dece.

Materijal: Lista pitanja za aktivnost „Pakovanje bombona”

Tok radionice: Nastavnik inicira razgovor. Neka od pitanja koja mogu biti smernice u vođenju razgovora:

- *Gde počinje osećaj odgovornosti?*
- *Da li ste kao stanovnik svoje zajednice odgovorni za ono što se dešava sa zemljom oko vas?*
- *A vaš komšiluk? Šta je sa njim?*
- *Koliko daleko seže vaš osećaj odgovornosti?*
- *Da li prihvatanje odgovornosti takođe znači učiniti nešto - da ćete reagovati i rešiti problem?*
- *Kada vi ili drugi kažete: „Trebalo bi da učine nešto po tom pitanju, ko su „oni”?”*
- *Kada kažete „moj” komšiluk?*
- *Kada kažete „njihov” komšiluk?*
- *Zbog čega se osećate kao da ste deo kraja u kome živite? Zbog čega kažete „Koga je briga?”*

---

29) „A Kid’s Guide to Building Great Communities: A Manual for Planners and Educators”, Canadian Institute of Planners

Vežba: „Pakovanje bombona”

Postavite im ovo pitanje: „Koliko ćete se pomeriti izvan kreveta da biste podigli omot od bombone?”

Hoćete li ustati iz kreveta da biste ga podigli u...

- spavaćoj sobi?

Hoćete li ga podići u...

- kući?
- na ulici?
- preko puta ulice?
- bilo gde da ga vidite?

Šta mislite gde je granica koju nećete preći?

Gde vas je neko naterao da se osećate kao da ne pripadate?

- Šta možete učiniti da svoj dom učinite boljim mestom?
- Svoju školu?
- Svoj komšiluk?
- Svoju zajednicu?

U nastavku radionice, nastavnik uvodi decu u područje rada u kojem bi se mogla primenjivati participacija učenika.

Područje rada u kojem bi se mogla primenjivati participacija učenika

Nastavnik predočava učenicima listu problema, tražeći im da se izjasne šta je to što bi oni promenili/unapredili:

- nastava (nastavni predmeti, sadržaji rada - teme, nastavne metode, odnosi između

učenika i nastavnika, kriterijumi ocenjivanja, raspored kontrolnih zadataka, način uključivanja roditelja, raspored sedenja u učionici...);

- redovna nastava, dodatna nastava i dopunska nastava;
- vannastavne aktivnosti (pokretanje novih aktivnosti, u koje aktivnosti će biti uključeni...);
- školske sekcije;
- udruženja učenika (npr. uenički parlamenti);
- funkcionisanje školske institucije;
- organizacija prostora (uređenje učionica, hodnika, ostalih prostorija u školi, način, korišćenja pojedinih prostora...);
- upravljanje (školska pravila - izostanci, oblačenje, izbor nastavnika, nagrađivanje...);
- sportski turniri;
- humanitarne akcije;
- festivali;
- ekološke inicijative (uređenje parkova, školskog dvorišta, reka...).

Zaključak: Učenici su uvideli koja su to područja rada u kojima mogu da budu aktivni učesnici i da doprinesu promenama

REALIZACIJA IDEJE

Nakon uvodnih radionica, učenike uvodimo u samu participaciju. U narednim koracima, date su smernice i uputstva za nastavnike koja će im pomoći da sa učenicima odaberu ideju koju će realizovati. Razrada ideje i plana aktivnosti, kao i toka radionica, pokazana je na primeru pokretanja sekcije na sajtu škole „Posmatrač”, gde bi učenici mogli da ukazuju na probleme koje vide u okruženju, kao i da u vidu teksta ili fotografija daju predloge kako ti problemi mogu da se reše. Sve radionice se mogu nadograditi, izmeniti i prilagoditi potrebama ideje i samog odeljenja, a mogu se koristiti i za potrebe sprovođenja sličnih aktivnosti i sa učenicima starijih razreda osnovne škole.

1. „IZBOR IDEJE/POSTAVLJANJE CILJA”

Cilj radionice: Osnajivanje dece da slobodno i samostalno predlažu ideje, kao i edukacija učenika kako da odaberu jednu ideju i postave jasan cilj za njenu realizaciju. Pored toga, deca uče kako da, ukoliko je ideja izabrana demokratskim putem, a izvorno nije bila njihova, lakše prihvate taj izbor, tj. uče se demokratskom načinu razmišljanja.

Tok radionice: Izbor ideje je ujedno i postavljanje cilja koji treba ostvariti, pa je vrlo važno odabrati pravu ideju. Poznato je da, ukoliko se jasno postavi cilj, 80% su veće šanse da se on i realizuje. Da bi bila ostvariva, ideju treba da predlože sami učenici, ali ona treba i da je opravdana, odnosno realna. Ideje se odnose na probleme koje su prepoznali i koje žele da reše.

Kako onda sa učenicima izabrati ideju i postaviti cilj?

Aktivnost 1: „Foto-dnevnici” - Identifikovanje problema

Cilj radionice: Pronalaženje problema u neposrednom okruženju

Materijal za rad: mobilni telefoni/foto-aparati, papir, olovka

Tok radionice: Deca su imala određen vremenski period da koriste mobilne telefone ili foto-aparate kako bi zabeležila, odnosno fotografisala, sve ono što smatraju da treba promeniti u njihovom okruženju. Deca sama donose odluku o tome šta će fotografisati i nakon toga zajedno analiziraju fotografije, rangirajući ih u skladu sa svojim afinitetima.

Ukoliko su uočili problem koji ne može da se fotografiše, ili se njihov predlog tiče osnivanja neke sekcije, izmene nekog pravilnika i slično, učenici mogu da napišu predlog.

Nakon toga, svaki učenik na ceduljici zapisuje tri ideje, a zatim javno predlaže po jednu ideju od te tri. Nastavnik beleži na tabli ideju svakog učenika, a ukoliko su ideje slične, grupiše ih i objedinjuje.

Aktivnost 2: Želje i potrebe

Nakon dobijenog spiska svih ideja, sledi provlačenje ideja kroz „levak”. U ovoj fazi, potrebno je zajedno sa učenicima analizirati svaku ideju, u pravcu toga da li je ona nečija želja ili potreba, da li za njenu realizaciju postoje realne mogućnosti, da li je u skladu sa prostorom, praktična, izvodljiva, bezbedna, da li su u zakonskoj mogućnosti da je realizuju (zbog uzrasta i slično)... U skladu sa dobijenim rezultatima, revidira se lista ideja. Nakon

toga sledi glasanje, tako što svaki učenik glasa za tri ideje. Na kraju, nastavnik rangira ideje po broju glasova.

Pet ili šest ideja (u zavisnosti od broja učenika u odeljenju) koje su dobile najviše glasova postavljaju se kao ciljevi. Svaki učenik na osnovu svojih afiniteta i shodno tome kojoj temi daje prioritet bira temu i time se kreiraju timovi za rad. U ovoj fazi, nastavnik ima ulogu da približno podjednako rasporedi broj dece po timovima, kako bi svaki tim imao jednake šanse za uspeh.

Razgovor: Kako se oseća učenik čija je ideja odabrana, a kako učenici čija ideja nije odabrana?

Ukoliko se izbor ideja sprovede korak po korak, uz uvažavanje i zapisivanje ideje svakog pojedinca, učenici čija ideja nije odabrana obično kažu da im je žao što je tako, ali da su saglasni sa odabranim idejama jer je izbor bio pošten, svi su imali istu mogućnost da daju svoj predlog i da glasaju i biraju. Može se i postaviti pitanje da li bi se bolje osećali da im je neko samo dao zadatak i rekao šta treba da realizuju ili se bolje osećaju kada su svi zajedno, demokratskim putem, izabrali ideju, iako njihova ideja nije izabrana. U kom slučaju će biti spremniji i više motivisani da sprovedu akciju?

Šta sve mogu biti ideje?

Ideje mogu da se odnose na zamenu nameštaja u učionici, renoviranje škole, osnivanje neke sekcije, pokretanje i organizaciju nekog događaja, zamenu ljuljaški u parku, nabavku kontejnera za sortiranje otpada, otvaranje prodavnice zdrave užine u školi, pokretanje inicijative da se izmeni neki pravilnik škole, pokretanje inicijative da deca, predstavnici škola, učestvuju u procesu donošenja odluka o renoviranju igrališta, školskih dvorišta i odluka koje se tiču života i rada dece, itd.

Zaključak radionice: Deca su naučila kako da odaberu jednu ideju i spoznala su da lakše prihvatamo ideje koje nisu izvorno bile naše ukoliko su izglasane demokratskim putem.

Dodatna aktivnost (opciono) - Identitet tima

Ukoliko učenici žele, svaki tim može da osmisli ime svog tima i da napravi bedževe kao oznaku svog identiteta. Prilikom izbora imena, treba voditi računa o tome da ime bude kratko, poznato, da ukazuje na problem koji rešavaju ili na misiju tima koji taj problem rešava. Ukoliko žele da naprave vizuelni identitet, on takođe treba da ukazuje na problem koji se rešava ili da prezentuje rešenje tog problema.

2. PRIPREMA ZA AKCIJU/PLAN AKTIVNOSTI

Primer - Pokretanje sekcije na sajtu škole „Posmatrač”

Nastavnik sa učenicima pokreće sekciju na sajtu škole „Posmatrač”, u kojoj će učenici da pišu o promenama koje bi uveli u svom neposrednom okruženju i u široj lokalnoj zajednici. Objasniti im da će u toj sekciji moći da pišu o identifikovanim problemima u neposrednom okruženju, bilo da se radi o učionici, školi, igralištu, parku i sl., kao i da predlažu rešenja kako bi ti problemi mogli da se reše. Svi tekstovi i fotografije će biti objavljeni u elektronskoj formi, na sajtu škole, a ukoliko budu zainteresovani, može i da se štampa brošura ili da se napravi časopis, ali će im za to biti potrebno više preduzetničkog učenja i preduzetničkih aktivnosti, kako bi prikupili potrebna sredstva. Link sekcije „Posmatrač”, u zavisnosti od problema o kojima budu pisali i koje budu želeli da rešavaju, upućivaće na adrese nadležnih institucija.

Kada su ideje odabrane, potrebno je sa učenicima precizirati naredne korake, odnosno napraviti plan aktivnosti, podeliti zaduženja i odrediti vremenske rokove.

Aktivnost 1: Analiza ideje i priprema za akciju

Cilj radionice: Analizirati jake i slabe strane tima, prepoznati kapacitete i resurse kojima raspolažu, šta zavisi od nas, a šta ne, predvideti eventualne prepreke...

Materijal za rad: Tabela za analizu (može da dobije svaki tim odštampano).

Tok radionice: Na početku, nastavnik objašnjava da svaki tim treba da popuni tabelu tako što će navesti što više stvari koje predstavljaju JAKE STRANE tima i ideje (mogućnosti, resurse kojima raspolažu, stručnjake iz reda roditelja ili zaposlenih u školi...), kao i SLABE STRANE tima i ideje (ograničenja, zakonski okviri, nemogućnosti, nedostatak resursa, veština, vremena...).

Nakon toga, timovi, uz podršku nastavnika, popunjavaju tabelu u skladu sa ciljem koji su postavili.

Pitanja za razgovor:

- Ko su sve učesnici? Kome možemo da se obratimo za pomoć? Koja sredstva su nam potrebna? Da li imamo dovoljno veština da ovu ideju sprovedemo?

- Na šta mi možemo da utičemo, a šta zavisi od drugih?
- Kojim institucijama možemo da se obratimo i na koji način? Ko može da nam pomogne u ovoj fazi?

JAKE STRANE	SLABE STRANE
<ul style="list-style-type: none"> - Motivisani smo jer se nas tiče - Imamo dovoljno vremena - Možemo da tražimo pomoć roditelja - Ne treba nam novac - Imamo sajt škole - Lako ćemo naći mejl adrese institucija - ... 	<ul style="list-style-type: none"> - Neće nas ozbiljno shvatiti jer smo „mali” - Nećemo dobiti odgovor od institucija - Neće moći da se obezbedi novac da se nešto renovira ili promeni - Neće biti u skladu sa zakonom - ...

Zaključak: Učenici stiču uvid u sam proces rešavanja problema, koje su prednosti a koji su nedostaci, koji su problemi na koje mogu da naiđu, kako da ih preduprede, itd.

Aktivnost 2: Izrada plana aktivnosti

Cilj radionice: Da učenici shvate važnost detaljnog planiranja aktivnosti, kao i raspodele zaduženja među svim članovima tima.

Materijal za rad: Tabela za izradu plana aktivnosti (može da dobije svaki tim odštampano).

Tok rada:

Šta je plan aktivnosti?

Plan aktivnosti je lični plan (spisak) aktivnosti pomoću kojih se dolazi, korak po korak, do postavljenog cilja, a to je problem koji je tim odlučio da rešava.

Šta sve sadrži plan aktivnosti i kako ga napraviti sa učenicima?

U ovoj fazi, detaljno se planira svaki korak, odnosno svaka aktivnost, zatim se određuje vremenski okvir u kojem treba da se realizuje data aktivnost, svi resursi koji su potrebni za realizaciju te aktivnosti, kao i imenovanje nosioca zaduženja, odnosno članova tima koji će biti zaduženi za realizaciju date aktivnosti.

Prilikom izrade plana aktivnosti, treba biti što precizniji. Posao će se uraditi efikasnije ukoliko se tačno odredi ko je nosilac zaduženja i koji rok je predviđen za određen posao.

Nastavnik zajedno sa svim učenicima pravi plan aktivnosti za pokretanje akcije, a nakon toga, svaki tim pravi svoj plan aktivnosti za ideju koju su odabrali.

Primer: Pokretanje sekcije na sajtu škole „Posmatrač”

R.br.	Aktivnost	Rok	Resursi	Nosilac zaduženja
	Aktivnosti koje treba realizovati	Koliko vremena mi je potrebno da bih realizovao postavljene aktivnosti?	Šta mi je potrebno da uspešno izvršim ovu aktivnost? Ko su učesnici u ovoj aktivnosti?	Imenovanje članova tima za određene aktivnosti
1.	Razgovor sa direktorom/ko škole	Do 15. septembra	Zakazati sastanak sa direktorom/kom i pribaviti informacije	Imena i prezimena učenika
2.	Istražiti koje škole već imaju slične stranice i stupiti u kontakt sa njima radi dobijanja saveta	Do 20. septembra	Mejl adrese škola koje već imaju radio-stanicu ili kontakt telefon, poslati im mejlom upit ili obaviti telefonski razgovor; Potrebna pomoć nastavnika ili odrasle osobe.	Imena i prezimena učenika
3.	Napraviti plan aktivnosti, npr. kojim tempom će se objavljivati članci, gde će na sajtu biti postavljeni...	Do 01. oktobra	Direktor/ka škole, koordinator i učenici Vršnjačkog tima ili Školskog parlamenta...	Imena i prezimena učenika
4.	Formiranje redakcije: urednici/ce, fotografija...	Do 15. oktobra	Konkurs za izbor članova redakcije, obaveštenje	Svi učenici, nastavnici...

Zaključak radionice: Deca su naučila da je za uspešnu realizaciju aktivnosti potrebno napraviti što detaljniji plan aktivnosti i uraditi preciznu raspodelu zaduženja sa jasnim vremenskim okvirom.

3. PRIKUPLJANJE INFORMACIJA I PREDSTAVLJANJE IZVEŠTAJA

Cilj radionice: Upoznavanje učenika sa različitim metodama za dobijanje informacija u vezi sa njihovom temom, kao i sa modelom podnošenja izveštaja.

Materijal za rad i resursi: papiri, internet, telefoni/tableti/računari, brošure, lokalne novine, sajtovi škola, sajtovi institucija, relevantni stručnjaci...

Tok radionice: U ovoj fazi timovi treba da rade što samostalnije, ali uz usmeravanje nastavnika. Različiti timovi mogu da koriste različite metode za prikupljanje informacija. Pomoći učenicima da odrede koje su im informacije potrebne i usmeriti ih kako da pronađu modele i daju predloge za rešavanje problema, odnosno kako da utiču na promenu.

Planiranje akcije obuhvata sledeće korake:

- Kojim problemom želite da se bavite?
- Koja je vaša ciljna grupa, kome se obraćate?
- Koje promene želite da vidite?
- Kako očekujete da će doći do promene?
- Koje metode i alate ćete koristiti da utičete na promenu?

Primeri strategija prikupljanja informacija koji mogu da se koriste u ovoj fazi su:

1. Pisani materijali – Ukoliko postoje relevantne brošure, priručnici ili drugi pisani materijali, uputiti učenike u korišćenje tih materijala.

2. Korišćenje interneta – Uputiti učenike na veb-stranice relevantnih institucija, članaka ili video- zapisa koji ukazuju na iste ili slične probleme. Treba voditi računa o tome da učenici umeju bezbedno da koriste internet, da ne pristupaju neprikladnim veb-stranicama, obavestiti roditelje da će njihova deca koristiti internet u cilju pretraživanja i prikupljanja informacija ili ih pozvati da isprate rad tima svog deteta.

3. Anketa – Sprovođenje ankete je odlična strategija za prikupljanje informacija, za dobijanje i prikupljanje mišljenja većeg broja učenika, kako u svom odeljenju, tako i u školi. Deci treba pružiti podršku pri izradi upitnika, kao i pri obradi rezultata. Objasniti razliku između otvorenih i zatvorenih pitanja i ukazati im na to da su zatvorena pitanja jednostavnija za obradu i predstavljanje rezultata putem grafikona. Prilikom sprovođenja ankete, izuzetno je značajan odabir i dobra formulacija pitanja, kako bi se dobile što preciznije željene informacije.

3. Razgovori sa stručnjacima – U zavisnosti od teme koju su deca odabrala, može se uključiti jedan ili više relevantnih stručnjaka u svojoj oblasti. Potrebno je pripremiti precizna, pristojna i nenametljiva pitanja, koja za svrhu imaju prikupljanje informacija. Poželjno je pomoći i stručnjaku koji će odgovarati na pitanja da se pripremi, kako bi se tema i jezik prilagodili uzrastu učenika.

4. Fotografisanje – Koristeći mobilni telefon, učenici fotografišu i tako dodatno ukazuju na trenutno stanje postojećeg problema.

Nakon prikupljenih podataka, svaki tim piše izveštaj, koji kasnije predstavlja celom odeljenju radi sugestija, ispravki i podrške.

Učenicima se može dati okvir za podnošenje izveštaja i povratnih informacija.

Primer:

OKVIR ZA PISANJE IZVEŠTAJA
NAZIV TIMA
NAZIV TEME/PROBLEMA
IZVORI INFORMACIJA
NAJVAŽNIJE INFORMACIJE KOJE SMO SAZNALI – KO, KAD, GDE, ŠTA, KAKO?
ŠTA ŽELIMO DA SE PROMENI?
KOME MOŽEMO DA SE OBRATIMO?
FOTOGRAFIJE (UKOLIKO POSTOJE)

Zaključak radionice: Učenici su ovladali različitim strategijama za prikupljanje relevantnih informacija o problemu koji rešavaju, uče da jasno prenesu informacije, razvijaju sigurnost u komunikaciji, učestvuju u razmeni informacija sa vršnjacima i odraslim osobama, uviđaju mogućnost participacije i učešća u procesima donošenja odluka.

4. AKCIJA

Cilj radionice: Primena participacije dece - učenici sprovode izabranu aktivnost.

Materijal za rad: računar za pisanje članka, sajt škole, mejl adresa relevantne institucije

ili, u zavisnosti od ideje, ostali potrebni resursi.

Tok radionice: Učenici/timovi, uz podršku nastavnika, pišu i objavljuju članak na sajtu škole u sekciji „Posmatrač“, a zatim link teksta šalju na mejl adrese relevantnih institucija. Prilikom slanja mejla važno je ispoštovati pravila pisane komunikacije, obraćanja, i u mejlu ukratko obrazložiti razlog obraćanja i sadržaj teksta koji se nalazi u članku koji šaljete. Takođe, u potpisu mejla ostaviti kontakt adresu ili telefon.

5. „KOLIKO NAM NOVCA TREBA” - IZRADA FINANSIJSKOG PLANA

Ova radionica se sprovodi samo ukoliko rešavanje problema zahteva prikupljanje određenih finansijskih sredstava ili ukoliko se učenici odluče da žele da objave brošuru ili časopis u štampanom izdanju. U ovoj radionici, pored participacije i aktivizma, uvodi se preduzetništvo kao jedna od ključnih kompetencija.

Cilj radionice: Šta sve podrazumeva finansijsko planiranje?

Tok radionice: Za potrebe jedne projektne aktivnosti izrađuje se jednostavan finansijski plan koji podrazumeva planiranje svih troškova, kako bi se tačno odredio iznos koji se potražuje i koji treba da se prikupi.

Prilikom izrade finansijskog plana potrebna je preciznost. Navode se svi troškovi, svi proizvodi koji će se kupovati, sve usluge koje će se vršiti. Potrebno je obratiti pažnju na „nevidljive troškove” - poštarina, prevoz, montaža...

NA KOJE NAČINE MOŽEMO SAZNATI CENE, DOBITI PONUDE I KUPOVATI?

Da bi učenici dobili ukupan iznos troškova, neophodno je saznati tačne cene proizvoda koji će biti kupljeni i usluga koje će se potraživati i plaćati.

Učenici mogu saznati cene korišćenjem interneta (učenicima objasniti pravila bezbednog korišćenja interneta ili istraživanje vršiti uz nadzor odrasle osobe), direktnim odlaskom u neku prodavnicu/firmu/zanatsku radnju ili saznati cene telefonom. Za svaki proizvod neophodno je dobiti zvaničnu ponudu prodavaca koja će sadržati ukupne troškove.

NA KOJE NAČINE UČENICI MOGU DA PRIKUPE SREDSTVA?

1. U školi, učenici mogu da organizuju bazare, aukcije, radionice, predstave, itd., gde će prodajom proizvoda ili naplaćivanjem usluga sakupiti novac.
2. Učenici mogu da organizuju događaj u cilju prikupljanja donacija, ili da koriste model grupnog finansiranja (Primer dat u praktikumu, projekat „Učionica kakvu želim”).
3. Učenici mogu da apliciraju na javne konkurse za dodelu sredstava.

Primer: Štampanje brošure ili školskog časopisa

R.br.	NAZIV PROIZVODA/USLUGE	CENA SA PDV-om, u RSD
1.	Dizajn brošure/školskog časopisa	Xxxxxxx
2.	Priprema za štampu	Xxxxxxx
3.	Štampa 50 primeraka	Xxxxxxx
	....	
	UKUPNO:	Xxxxxxx

Prilikom izrade finansijskog plana potrebna je konsultacija sa stručnjacima koji rade u računovodstvu škole ili sa licem koje je zaduženo za sprovođenje nabavki u školama.

Zaključak: Učenici su naučili kako se pravi finansijski plan i koliko je važno predvideti sve moguće troškove. Takođe su se upoznali sa mogućim izvorima iz kojih se obezbeđuju finansijska sredstva.

6. „VIDITE NAS” - PREZENTACIJA I PROMOCIJA IDEJE/AKTIVNOSTI

Cilj radionice: Upoznavanje učenika sa značajem promocije i vidljivosti ideje, kao i predstavljanje mogućih vidova promocije.

Materijal za rad: papir i bojice; mobilni telefon...

Tok radionice: Da bi akciju sprovedi do kraja, potrebno je da njihova ideja bude vidljiva. Ta vidljivost podrazumeva određenu i različitu promociju, kao i prezentaciju. Nekada je dovoljno napisati mejl, obratiti se nadležnoj instituciji, a nekada je potrebno i napraviti celu kampanju, pozvati što veći broj ljudi kako bi se dobila veća podrška i pozornost za realizaciju akcije koju želite da sprovedete.

Na koje načine se može sprovoditi promocija?

Nastavnik daje instrukciju učenicima da osmisle način promocije (letak, poster, video-klip...), kao i način distribucije (deljenje letaka ispred škole, korišćenje sajta škole ili društvenih mreža...). Učenici na papirima prave idejno rešenje. Ovu aktivnost mogu da sprovedu individualno, u paru ili grupi. Za odabir ideje, koristiti model Aktivnosti 2: Želje i potrebe (Radionica „IZBOR IDEJE/ POSTAVLJANJE CILJA”).

Zaključak radionice: Učenici su naučili značaj promocije ideje i spoznali kako da iskoriste svoj kreativni potencijal u te svrhe.

7. „NA KRAJU SVEGA” - EVALUACIJA

Cilj radionice: Da učenici sagledaju svoju ulogu u celom procesu, koliki je bio njihov doprinos, koliko zaista mogu da utiču na promene, da iznesu predloge za unapređenje.

Materijal za rad: Evaluacioni upitnik

U evaluacionom upitniku, nastavnik može sam formirati listu tvrdnji, ukoliko ima potrebu da evaluira druge segmente rada.

EVALUACIONI UPITNIK	
Mislim da moje ideje mogu da donesu promene	1 2 3 4 5
Da bismo promenili nešto, potrebno je da radimo kao tim	1 2 3 4 5
Osećam se odlično jer smo uspeali da ostvarimo svoj cilj	1 2 3 4 5
Saznao/la sam mnogo o svojim drugarima iz odeljenja	1 2 3 4 5
Smatram da deca treba da učestvuju u procesu donošenja odluka koje ih se tiču	1 2 3 4 5
Ponovo bih učestvovao/la u sličnoj aktivnosti	1 2 3 4 5

Tok radionice: Nastavnik inicira diskusiju o značaju evaluacije, sa učenicima razgovara o svim koracima procesa, komentarišući zajedno šta je bilo dobro, a šta je moglo bolje. Deli učenicima listiće, a nakon popunjavanja zajedno analiziraju komentare i zapažanja.

Poseban osvrt treba napraviti na to kako se učenici osećaju nakon završene akcije. Da li im je važno to što su bili aktivni u toku celog procesa? Zbog čega im je to važno? Kako se osećaju povodom toga što su oni donosili odluke, birali ideje, sprovodili aktivnosti...?

Zaključak radionice: Učenici su uvideli značaj evaluacije kao faze procesa realizacije ideje.

P R A X I S

